

moral imeti do revolucionarnega gibanja, vendar zmogel razvoj od odklonitve peticij do podpore."²

Pri številnih udeležencih slovenskega narodnega gibanja je bilo razočaranje po zadušitvi revolucije izredno, saj odprava fevdalizma ni zadovoljila njihovih pričakovanj. Vendar, kot meni avtor, slovenska prizadevanja niso bila brez uspeha. Uporaba slovensščine v uradnih listih, uvedba slovensščine kot obveznega učnega predmeta za slovenske gimnazije, uvajanje našega jezika v urade, vse to "je imelo za razvoj slovenskega jezika mnogo večji pomen, kakor pa si to navadno predstavljamo".³

V drugem delu knjige so prvič objavljene peticije, ki jih je avtor odkril na Dunaju šele leta 1991 kot "slavonske" in jih slovensko zgodovinopisje doslej ni poznalo. Peticije so objavljene v enakem vrstnem redu, kot jih hranijo v Hišnem, dvornem in državnem arhivu na Dunaju v fondu Dunajskega državnega zbora. Vsaka je objavljena v izvorniku (levo) in v prepisu (desno), vedno je naveden kraj na ustreznem mestu peticije. Pod naslovom prepisa prve strani posamezne popisne peticijske pole so osnovna pojasnila o dokumentu in podpisnikih, nekatere manj pomembne opombe pa so zapisane pod črto.

V objavi niso upoštevali pozneje vpisanih podatkov na hrbtni strani peticije, in sicer v nemščini napisana imena krajev, dežel in ponekod navedenih seštevkov podpisov.

Prepisovalci besedila so namreč naleteli na težave pri branju podpisov, zato so negotovi in pomanjkljivi prepisi označeni z vprašaji. Črte nad črko, ki označujejo njeno podvojitve, so v prepisu izpisane.

Nepismeni so tako kot v izvorniku označeni z X, kar pa je znak za križ, ker so se podkrižali. Tudi znak za isti kraj ali poklic je izpisan. Izpisana ali samo nakazana oznaka za svojeročni podpis na koncu priimka (mp) ni prepisana. Pripisane pa so funkcije v kraju (župan, odborniki), oznake stanu ali navedba poklica, tudi podpisovanje nepismenih (podpisovalec imen) k imenu in priimku. Navajanje strani (v oklepaju), večinoma so to listi, je poznejša arhivska paginacija in se nanaša na liste v fasciklu, ni pa izvorno oštevilčenje vezanih peticij.

Knjiga ni zanimiva le za strokovnjake, ampak tudi za širši krog bralcev, ki jih zanimata zgodovina Slovencev in korenine našega narodnostnega ozaveščanja. Kot pravi avtor, nam popisi na ohranjenih peticijah poleg podatkov o tistih, ki so se imeli možnost izreči za slovenski narodni program, sporočajo še obilo drugih vestí o takratnih razmerah.

"Peticija je nedvomno razburkala slovensko javnost. Kljub otipljivim dokazom, da je kar nekaj podpisanih pol zgubljenih ali pa ležijo kje neodkrita, lahko, glede števila podpisov, ugotovimo, da je akcija uspela. Uspeh je tudi to, da je nekdo poskrbel, da je verjetno večina podpisanih, prišla v parlament. Ohranjeni viri ne dopuščajo možnosti, da bi s polno gotovostjo ugotovili, kdo in kdaj je to storil. Krivde, da slovenska peticija ni prišla v parlamentarno debato, pa

ne moremo pripisati kakovost dokumenta, ne podpisnikom, ne organizatorjem, tudi Miklošiču ne, če je v resnici bil njihov prinesitelj, ampak poteku političnega življenja v državi in še zlasti parlamentu, ki si je z dolgotrajnimi ustavnimi debatami pomagal kopati svojo lastno jamo. Če izhajamo iz peticijskih zahtev kot celote, zlasti pa načrtov o preureditvi monarhije, ki bi pripeljali do združene Slovenije, slovenske želje niso imele praktične možnosti za uspeh. Bile so seme, ki je v naslednjih desetletjih pogosto klilo, pa je poganjke vselej pobrala takšna ali drugačna slana. Koreninam to ni škodilo, ampak so se krepile, in to je bilo bistveno."⁴

Saša Seršič

Aleksander Žižek: Rokodelci mojega mesta, Studije 4, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 2000, 207 strani

"... Skusil sem Vam cenjeni zborovalci dati nekakšno pojasnilo v zgodovini našega obrta v Celji in njenem okraju ..."

Knjiga Aleksandra Žižka o celjskih cehih in obrti je nastala na podlagi njegovega magistrskega dela in časovno zajema obdobje osemnajstega stoletja ter prvo polovico devetnajstega. V uvodu nas avtor najprej na kratko seznani z nastankom in razvojem cehov na Štajerskem od začetkov, ko so se v 13. st. morali mestni in trški obrtniki začeti obvezno vključevati v cehe, do vedno bolj izrazitih posegov države v cehovske svoboščine. Tako je že deželni knez Ferdinand I. leta 1527 skušal povečati svoj vpliv na cehe, dokončen udarec naj bi cehovski nedotakljivosti zadal obrtni red iz leta 1732 – z njim naj bi cehi postali le posvetovalni organ nastajajočega upravnega aparata, pristojen za lokalne obrtne zadeve. Najkorenitejši poseg v zaprašeno obrtno strukturo pa je pomenil obrtni red iz leta 1859. Ta zakon je predvideval moderna obrtniška združenja, kar pa tudi ni potekalo preveč hitro.

Označitvi gospodarske, socialne, verske in družabne vloge cehov sledijo ugotovitve o posameznih kategorijah zaposlenih v celjskih obrteh – vajencih, pomočnikih in mojstrih. Ker je v obrtništvu v celinskih mestih delala večina prebivalstva in obvladovala vzvode mestne oblasti, so obrtniki še kako pazili, koga bodo sprejeli medse. Najprimernejši so se jim seveda zdeli njihovi otroci. Tako je avtor ugotovil, da je bilo leta 1847 med vajenci, ki so obiskovali nedeljsko šolo, 31 odstotkov sinov obrtnikov, 38 odstotkov kmečkih sinov (vendar so se ti verjetno večinoma vračali v zaledje) in, presenetljivo, 11 odstotkov sirot.

Za pomočnike tudi Žižek ugotavlja, da so bili že od nekdaj neobvladljivi, predvsem zaradi svobode, ki so jo imeli ob potujočem izpopolnjevanju, znanju, relativno dobrem materialnem položaju in zaradi po-

² Prav tam, str. 94-98.

³ Prav tam, str. 123.

⁴ Prav tam, str. 122.

večini mladostne nevezanosti. Ko so postali mojstri, so nastopile drugačne obveze in skrbi. Tako se z njihovimi potovanji ni širilo samo obrtno znanje, ampak so imeli svojo vlogo že pri širjenju reformacije in pozneje pri širjenju raznih prepovedanih demokratičnih in revolucionarnih idej. Vsi pomočniki seveda niso mogli postati mojstri. Najlažje se je to dalo doseči kar s prevzemom očetove obrti, več je mojstrski kandidat žrtvoval z ustrezno "cehovsko" poroko, seveda pa je tudi lahko zasedel izpraznjen jus ali si pridobil podelitev novega.

Avtor nato preide k predstavitvi posameznih obrti oz. cehov, pri čemer je glavino črpal iz virov prve roke, iz arhivskega gradiva cehov, zbranega in urejenega v Zbirki obrtnih listin Zgodovinskega arhiva Celje. Naslonil se je tudi na druge "prave" vire, kot so arhivski dokumenti upravnih organov – okrožnega urada, okrajnega urada in mestne občine Celje – ter posamezni fondi sodišč, "Schleejev" elaborat iz graškega arhiva idr., tako da je delo res nov prispevek k zgodovinskemu vedenju in ne le nova "literaturna sestavljenka". Pri tem bi opozoril tudi na pomembno avtorsko delo citiranih prevodov pravil posameznih cehov ter obrtnih redov iz let 1732 in 1859.

Pri vsaki od obravnavnih sedemnajstih obrti nam avtor najprej poda njeno kratko in splošno podobo v Celju, nato pa predstavi še posebnosti v njenih pravilih, ki so bila po strokah seveda zelo različna. Tako je, denimo, določilo cehovskih pravil usnarjev le-tem prepovedovalo ubijanje ali slabo ravnanje s psi, mačkami in "podobno živino" in tudi odvažanje poginulih živali; ključavničarji so morali biti razmeroma skromni pri izdelovanju dvojnikov ključev – zahtevala se je poštenost drugačne vrste kot pri pekovski vagi. Različna, ali vsaj različno formulirana, so bila tudi splošna pravila, npr. moralna, ki so načeloma prepovedovala cehovske požrtije, v pravilih lončarskega ceha pa so bili pri tem še posebno zahtevni. Določali so namreč kazen za tistega, ki se ga je tako nacedil, da je moral "popito vino spet nespodobno izbruhati". Lončarje je skrbelo tudi za polteno moralo, zato je bilo ob cehovskih popivanjih prepovedano ponujati pijačo deklam in jih opijati. Zanimivo je tudi določilo iz pravil gradbeniškega ceha; zahtevalo je namreč, da je moral pred vsakim cehovskim sestankom najmlajši med navzočimi mojstri poskrbeti, da so člani oddali svoje orožje (bodala, nože, kladiva in meče).

Nadalje so dragocen vir zbrani podatki o posameznih obrtnih delavnicah in njihovih lastnikih, mojstrih, ki nam poleg imen povedo tudi kje v mestu so delali, kakšne so bile "obrtne četrti". Avtor nam pri vsaki obrti tudi z gradbenim načrtom predstavi stanovanje in delavnico enega od obrtnikov, razen pri gradbenikih, kjer namesto meščanske hiše dobimo na vpogled posteljni razpored 24 gradbenikov (vseh po vrsti Italijanov) iz leta 1840, ki so bili zaposleni pri graditvi prebolske tekstilne tovarne.

Nazornost ugotovitev povečujejo številni grafikoni in tabele, na primer finančno poslovanje cehov, zaposlovanje vajencev, pomočnikov idr. Nekatere plati obrtnišтва je seveda moč obdelati statistično in dru-

gače primerljivo, najbolj sočne pa so posebnosti posameznih cehov in njihove težave ter težave meščanov z njimi. Tako spoznamo probleme s peki; ti so (kot ceh) po drugi strani imeli težave s številno sivo in črno konkurenco (gostilničarska peka, vdovska peka). Peki so se glede tega pritoževali na višje oblasti, mesto pa je štiti svoje koristi in pri tem podpiralo tudi "drugačne kategorije" pekovstva. V želji po dodatnem zaslužku in pokrivanju izgube zaradi nelojalne konkurence so peki hoteli točiti in so točili žganje v pekarnah, saj je bila verjetno tudi v Celju znana dobra stara meščanska lumparska navada, da se je po prekrokani noči proti jutru zavilo še k peku na svež kruh in brinovček. Največ težav so imeli peki s težo svojega blaga in glede tega je avtor objavil nasvet iz Novic za dolgo življenje peka, ki so leta 1844 objavile, da je stuttgartski pek na vprašanje glede visoke starosti odgovoril, da je zmeraj dober kruh pekel in pošteno vago dajal.

Razumljivo, da je bilo največ težav z živilskimi obrtni, saj so bili od njih meščani odvisni vsak dan. Tako so bile znane težave z mesarji, ki so vedno in povsod, tudi v Celju, zahtevali višje cene in grozili s stavkami.

V primerjavi s peki in mesarji je mestna oblast usnarje pustila pri miru, jih precej manj nadzorovala in nadlegovala. Avtor meni, da zato, ker so bili obrtniška smetana – iz njihovih vrst se je novačila mestna oblast, bili so denarno pomembni. Pri usnarjih nam avtor dogajanje znotraj ceha popestri še z mukami in težavami iz življenja dveh potujočih irharskih pomočnikov v Celju. Svojo zgodbo so imeli tudi vsega slabega sumničeni italijanski zidarski pomočniki, ki so jih po nedolžnem vpletli celo v umor.

Vsak ceh je torej imel svoje posebnosti in težave. Vsi obrtniki so se bali zunajmestne konkurence in jo preganjali iz mesta, pri gradbenikih pa je bilo obratno – ti so (v škodo someščanov) vse preveč radi sprejemali naročila zunaj mesta. Pri vsem bogatem dogajanju v cehovskem življenju, ki ga je avtor nabral iz arhivskega gradiva, je prav gotovo velika škoda, da se je popolnoma izgubila dokumentacija čevljarjev, ki so glede na delež med šoloobiskujočimi vajenci poleg pekov imeli verjetno najštevilčnejši ceh.

Poleg drugih podatkov tudi vse te zgodbe in posebnosti prispevajo k avtorjevi ugotovitvi, da so skorajda tektonski prelomi v ekonomskem in političnem življenju družbe pustili globlje plasti življenja praktično nedotaknjene. Zagotovljen(?) uspeh so imele le strogo zaukazane upravne reforme, vse ostale pa ob realizaciji puščajo preveč manevrskega prostora, oz. kot lahko preberemo v spremni besedi dr. Janeza Cvirna, da je avtor s strnitvijo množice drobnih podatkov nadvse prepričljivo dokazal, da nista ne težnja po centralizaciji in modernizaciji države, ki so jo gojili vladarji od 16. stoletja, ne državno podprta liberalizacija gospodarstva mogli dokončno pomesti s tem reliktom preteklosti. Pobuda za opustitev cehovske organiziranosti je morala kljub državnemu diktatu priti od spodaj.

Ob koncu avtor tudi ugotavlja, da je zgodovina cehov v veliki meri zgodovina mesta, pisali in obli-

kovali da so jo isti ljudje, da so mestno samozavest oblikovali predvsem meščani in ne morda mogočneži z gradu nad mestom ter da razprave te vrste lahko v skrajnem primeru uporabimo za legitimacijo naše meščanske preteklosti.

Vsekakor je to zelo zanimivo delo za nekoga, ki želi kaj več izvedeti o cehih iz tako rekoč prve roke, neizogibno pa je za raziskovalce zgodovine Celja. Manj arhivsko razgledane bralce bi le opozoril, da ZAC pomeni Zgodovinski arhiv Celje, ZOL Zbirka obrtnih listin, MOC Mestna občina Celje, AF arhivski fond ..., sicer pa bo pozorni bralec lahko to razbral tudi sam. Če ne prej, pa iz sklepnega poglavja Uporabljeni viri in literatura.

Gorazd Stariha

vojni, ko je bila v Tolminu ustanovljena nižja gimnazija in je znova začelo delovati učiteljsiše. Vrata je odprl tudi dijaški dom, ki naj bi skrbel "za smotno učenje in vzgojo po načelih socialistične morale". Tako kot pod Italijo, so tudi v povojnem času poleg srednješolcev v njem bivali tudi osnovnošolci iz raznih od šol preveč oddaljenih krajev ali otroci s slabimi socialnimi razmerami. Sicer pa se je dom vedno prilagajal odpiranju in zapiranju šol v Tolminu in s tem v povezavi je tudi zelo nihalo število gojencev.

Tretji del zbornika je namenjen utrinkom iz domskega življenja. Dogodkov iz časa svojega bivanja v domu so se spomnili nekdanja gojenca Danilo Bordignon in Ivan Božič, vzgojiteljici Ida Gabršček in Nasta Leban ter nekdanji ravnatelj Marjan Klavora.

Aleksandra Pavšič Milost

Dijaški dom Tolmin 1919-1999, Dijaški dom Tolmin 1999, 120 strani

V minulem letu, ob osemdesetletnici obstoja, je Dijaški dom Tolmin izdal lično oblikovan in vsebinsko bogat jubilejni zbornik. Stodvajset strani obsegajoča knjižica ima tri vsebinske sklope.

V prvem delu, uvodnih besedah, so svoje misli ob častitljivi obletnici povedali sedanji ravnatelj doma Darjo Velušček, minister za šolstvo in šport Pavle Zgaga, višja svetovalka za dijaške domove Danica Starkl ter nekdanja gojenca doma, sedanji minister za kulturo Jožef Školč in pisatelj Rudi Šeligo.

Osrednji, najdaljši del je namenjen zgodovinskemu pregledu, ki so ga izčrpno podali trije avtorji. Vlasta Tul, arhivska svetovalka iz Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, je podrobno obdelala obdobje od ustanovitve doma do kapitulacije Italije, povojni čas pa sta orisala Damjana Fortunat Černilogar iz tolminske muzejske zbirke (obdobje od 1945 do 1979) in v Dijaškem domu Tolmin zaposleni Edvard Mendot (obdobje od 1980 do 1999).

Začetki domskega varstva v Tolminu segajo v leto 1919, ko je bil tam ustanovljen konvikt Francesca Scodnika. Ustanovitev je povezana z začetki delovanja učiteljsiše v Tolminu. Po prvi svetovni vojni, ko je velik del Primorske pripadal Italiji, italijanska oblast namreč ni dovolila obnoviti učiteljsiše v Gorici, ker se je bala, da bi se tam krepilo močno slovansko in protiitalijansko jedro. Primernejše in manj ogrožujoče okoliščine so se jim zdele v Tolminu, ki je s tem dobil vlogo izobraževalnega središča. Ustanovitev konvikta je obenem z rešitvijo stanovanjskega problema dijakov ponujala tudi možnost popolnega nadzora nad gojenci in italianizacije tedaj povsem slovenskega okolja. Italijani so želeli, da bi konvikt postal "gojišče nove kulture in nove zavesti", čemur je bilo podrejeno celotno življenje v ustanovi.

Po kapitulaciji Italije so konvikt zaprli. Potreba po domskem varstvu se je spet pokazala po drugi svetovni

Ivanka Zajc Cizelj, Osnovna šola Celje 1777-1919, Publikacije Zgodovinskega arhiva Celje, Študije 5, Celje 2000, 176 strani

V publikaciji Študije 5, ki jih izdaja Zgodovinski arhiv Celje, je konec leta 2000 izšla študija Ivane Zajc Cizelj Osnovna šola Celje 1777-1919. Delo je razdeljeno na devet poglavij, poleg tega pa ima še uvod in opombe. V študiji, ki temelji predvsem na statistični obdelavi arhivskih virov šolskih in upravnih fondov, ki jih hrani Zgodovinski arhiv Celje, obravnava osnovno šolstvo od uveljavitve prvega osnovnošolskega zakona, sprejetega leta 1774, do razpada monarhije leta 1918. Avtorici je arhivsko gradivo teh fondov dalo izvirne podatke o otrocih in šolah, ki so jih obiskovali v mestu Celju in okolici. Pri svojem delu je uporabila predvsem šolske kataloge, ki pa niso ohranjeni v celoti, kronike, ki povedo marsikaj, čeprav niso povsem objektivne, in dokumente mestnega šolskega sveta, občine in celjskega okrožnega urada Celje. Poleg podatkov, ki so ji bili na voljo v celjskem arhivu je zbrala še podatke, ki jih je našla v arhivu Slovenskega šolskega muzeja, in sicer o razmerju glavne šole in nedeljskih ter nadaljevalnih šol. Z obravnavano tematiko se ni omejila samo na gradivo, ki ga hranijo slovenske institucije, ampak je pregledala gradivo v deželnem arhivu v Gradcu, a je tam našla le malo podatkov. Na podlagi vsega tega je izdelala številne statistične razpredelnice, ki jih je popestrila z izvirnimi ugotovitvami in sklepi.

K nekaterim poglavjem je napisala obsežne uvodne študije, ki temeljijo na literaturi in državnih in deželnih zakonih; z njimi je želela približati bralcu zgodovinski razvoj osnovnega šolstva, še posebej na ozemju celjskem območju. Začela je s splošno šolsko naredbo, s katero je bila uzakonjena splošna šolska obveznost ne glede na stan in spol od 6 do 12 leta starosti. Uvedene so bile tri vrste ljudskih šol: trivialke, glavne šole in normalke. Politična šolska ustava iz leta 1805 ni prinesla bistvenih sprememb,